

koja je bila primorana da čeka. Veliko neraspoloženje prema ratu, koje je njegov narod osjećao, i sve veće nepovjerenje prema Nijemcima, kojima on nije poklanjao pažnju i koje nije uzimao u obzir, nije bilo ono što ga je mučilo, nego je to bio nedostatak oružja i novčanih sredstava».

Iznenaduje da su sva tri biografa obratila vrlo malo pažnje Mussolinijevu stavu prema Jugoslaviji (Hibbert to jedva i spominje). Fermi i Kirkpatrick iznijeli su ispravno sve činjenice koje su se odnosile na problem Rijeke i sporazum koji je slijedio. Kirkpatrick govori i o D'Annunzijevu prilogu fašizmu i o Mussolinijevu odnosu prema njemu. Bio je to odnos vanjskog poštovanja, ali i ravnodušnosti i nastojanja da se D'Annunzio drži podalje. Oboje, Fermi i Kirkpatrick, spominju talijansko-jugoslavenske odnose u vrijeme Mussolinija samo u vezi s općenitim prikazom događaja. Ni ubijstvo kralja Aleksandra u Marseilles-u ne zauzima ono mjesto koje zaslužuje, jer je ono, pored ostalih faktora, sigurno utjecalo na Mussolinijev stav prema Jugoslaviji, Maloj Antanti, Balkanskom sporazumu i revizionizmu. U stvari, mora se priznati da većina engleskih historičara pridaje nedovoljno pažnje značenju jugo-istočne Evrope i njenom utjecaju na općenitu situaciju u Evropi između dva rata.

Sva tri biografa su dala vrlo iscrpnu bibliografiju, koja je dragocjena i kompletna. Fotografije su neobično informativne (jedna je čak vrlo zabavna — Kirkpatrick, str. 169, kaže da Mussolini nije nikada pušio, a slika na str. 177 prikazuje ga s cigarom u ruci), tisak dobar, a bilješke vrlo pristupačne jer se ne nalaze na kraju knjige nego na dnu svake stranice.

Aman Prakash Chand

RADOVI INSTITUTA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI
I UMJETNOSTI U ZADRU, XI—XII, 1965, str. 624.

Posljednji dvobroj »Radova« posvećen je povijesti Zadra.

G. Novak, Presjek kroz povijest grada Zadra. Iz bogatog dosijea svojih radova o prošlosti Dalmacije, autor prati razvoj Zadra od prethistorije do 1944. Tu nam Zadar odskače kao zapaženi centar za vrijeme Rimljana — kolonija, Bizanta — glavni grad teme, Hrvata — srdačni odnosi sa Petrom Krešimirom. U XII st. Venecija se temeljito angažira da ga zauzme, jer »je posjedovanje Zadra preduvjet za mletačku politiku na Jadranu i na Levantu«. Snagom križarskog oružja Zadar postaje podanički grad Venecije uz malu unutrašnju autonomiju. Doživljava svijetle trenutke oslobođenja 1358, ceremoniju krunjenja kralja Ladislava 1403. Međutim, usprkos svojim brojnim (11) pobunama protiv Venecije dospijeva 1409. u njeno vlasništvo kao prodana roba. Premda je središte generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju, Zadar ekonomski ne napreduje jer je to, ističe autor, grad-tvrđava, najbolje utvrđeni grad na Jadranu. Venecija nije kroz stoljeća, osobito u XVIII, znala naći načina da Dalmaciju ekonomski podigne. Pod austrijskom vlašću Zadar poprima izgled činovničkog grada. Nastanjuju se činovnici iz Italije koji unose od 1814, a ne prije, tvrdi autor, talijanski duh i jezik u Dalmaciju. U to vrijeme Zadar je središte cjelokupnog političkog života pokrajine. Za objašnjenje prilika od XVI—XVIII st., autor se služi i neobjavljenim izvorima iz venecijanskih arhiva.

F. Čulinović, Državnopravna analiza oslobođenja Zadra. Vidi u Odluci ZAVNOH-a 20. IX 1943. akt kojim se poništavaju svi ugovori s Italijom od 1920. dalje. Taj akt nije imao državnopravni učinak jer ZAVNOH nije imao vanjsko-političku kompetenciju. Nju je imao AVNOJ. Zato na II zasjedanju AVNOJ-a ta

je odluka dobila pravnu valjanost sa retroaktivnom snagom. Ugovorom o miru između Jugoslavije i Italije 1947. to je pitanje regulirano i sa međunarodno-pravnog gledišta.

Vj. Maštrović, Doprinos Zadra hrvatskoj kulturi (IX—XIX st). Opaža da je Zadar »ostao jedno od naših najvažnijih središta; mnoge naše kulturne afirmacije ušle su u hrvatsku povijest prvi put baš iz toga grada«. Zbog toga je preuzeo zadatak da ukaže »ne samo na bogatu kulturnu tradiciju u gradu Zadru kroz posljednjih deset stoljeća nego i na potrebu da se nastavi s istraživanjem tog sektora zadarske povijesti«. Rasprava nije obična kompilacija, nego je sintetički presjek s nizom novih podataka crpljenih iz zadarskih arhiva.

I. Petricioli, Lik Zadra u srednjem vijeku. Rezimira »starije i novije rezultate istraživanja zadarskog graditeljstva i urbanizma tog vremena«. Rasprava je pisana sa savjesnom upotrebom literature i izvora tako da je autoru teško pro-maknuo koji spomenik, a da ga nije spomenuo. Međutim, osim jedne konstatacije da primjerci sakralne arhitekture u preromanici »idu u red najvrednijih spomenika našeg srednjovjekovnog arhitektonskog stvaranja« nema većih sinteza. Nedostaju također i usporedbe s ostalim gradovima Dalmacije. Naime, dijelovi grada zvani confinium, contrata, sexterius, Posturela i sl. spominju se i kod drugih dalmatinskih gradova, pa i u Veneciji. Iznenađuje da nije obratio pažnju, uz potrebno obrazloženje, području zadarske Astoreje koja se spominje u dokumentima i notarskim knjigama. Npr. u notarskoj knjizi Franje de Placentia, sv. II, u arhivu u Zadru spominje se »in Starea Jadre ad Bibanum« (fol. 8), »in Diclo in Staria Jadre« (fol. 9'), »in Starea Jadre ubi dicitur Bucagni Studenac« (fol. 11), »ad Si-coam in Starea Jadre« (fol. 15), »in Starea Jadre ad sanctum Johanem« (fol. 15), »ad Riuum in Starea Jadre« (fol. 40') i dalje fol. 46', itd.

M. Novak, Zadar glavni grad mletačke Dalmacije i Albanije. Prema njenoj konstataciji, generalni providur u Zadru počinje tokom XVI st., bez naročitog rješenja, nadzirati rad pojedinih dalmatinskih knezova, da bi se u početku XVII st. njegov ured pretvorio u centralnu administrativnu vlast u Dalmaciji i Albaniji s potrebnim personalom vojnim, sudskim i sl. Albanijom se naziva od XVII st. područje Budve, Bara i Ulcinja kojem se često priključuje i Kotor.

S. M. Traljić, Zadar i turska pozadina od XV do potkraj XIX stoljeća. Kao i u dosad objavljenim radovima iz slične problematike, autor otvara nove vidike na odnose Turske i dalmatinskih krajeva, u ovom slučaju Zadra. Ti odnosi nisu bili uvijek neprijateljski. Često puta su bili protkani jakim trgovačkim i drugim vezama. Trgovina je bila osobito razvijena od XVII do kraja XVIII stoljeća. U XIX st., sve do 1887, postojao je turski konzul u Zadru. Upozorava da prvi turski prepadi datiraju iz 1432, a da bi se dalo naslutiti da su bili organizirani već 1415. Postojao je i plan da Turci osvoje Zadar i upotrijebe ga kao bazu za napad na Italiju. Tu opasnost otklonilo je bogato mletačko mito. Donosi tačne elemente za određivanje granice između zadarskog područja i Turske poslije ciparskog rata 1573. Tada je granica bila za Zadrane najnepovoljnija.

M. Gušić, Profani tekstil u raki sv. Šimuna u Zadru. Stručno, etnološki obrađuje tri predmeta profanog tekstila u raki sv. Šimuna u Zadru. Dokazuje da je prvi služio kao ukrasni pokrivač za žensku glavu, »kao ne velik ukrasni veo pod dijademom ili krunom«. Zbog toga smatra da tvori cjelinu s krunom koja je po- hranjena u istoj raki. Ta pak kruna, prema autorici, potječe iz roda Anžvinaca iz druge pol. XIV st. Dospjela je po svoj prilici kao votum u Zadar između 1360. i 1383. prilikom jednog od četiriju posjeta vladarica iz roda Anžvinaca Zadru — smatra autorica. Drugi komad potječe iz XVI st. a predstavlja nevjestinsku pokrivaču položenu u raku kao votum. Treći je predmet iz XVII st., a predstavlja ukrasnu pokrivaču.

M. Grgić, Najstarije zadarske note. Istražuje Exultet u evanđelju sv. Marije u Zadru, zapisanom u kodeksu koji se čuva u Bodleanskoj knjižnici u Oxfordu. Poslije opširnih i temeljitih analiza i objašnjenja objavljuje transkripciju teksta zadarskog Exulteta. Datira ga oko 1095—1096, s tim da je to prijepis originala koji je nastao oko 1075.

Glavno uporište za datiranje kodeksa u 1096. jest podatak sadržan u njemu: »abbatisse nostre U«. Viktor Novak tumači da je U Kratica za Večenega, Veka. Stoga kodeks datira u 1096. i naziva ga »Evangelium Večenegae« (V. Novak, Neiskorišćavana kategorija dalmatinskih historijskih izvora od VIII do XIII stoljeća, Radovi Instituta JAZU 3, Zadar 1957, 52—54; — isti: Večenegin evanđelistar, Starine JAZU 51, 1961, 37). Međutim, moramo upozoriti da se u čitavom tekstu ne spominje izričito nijedno ime bilo pape, biskupa, cara, priora. Zašto bi onda morala biti izrazito i napose spomenuta Večenega, kad se to protivi regulama samostanske skromnosti i poniznosti? Slovo U nema na sebi znak kraćenja koji bi upućivao da je to sigla nekog imena. Po našem mišljenju slovo U može biti lapsus calami. Trebala je tu po svoj prilici stajati sigla »ill.« kao što stoji pokraj pape, biskupa, cara, priora. Usp. u tom tekstu: papa nostro ill, antistite nostro ill, imperatoris ill, prioris nostri ill. Analogno tome: abbatisse nostre ill, a ne abbatisse nostre U. Zbog toga je možda malo preuranjeno kodeks nazivati »Evangelium Večenegae«. Upravo to U je slaba tačka u dokazivanju. Ako se želi inzistirati na tome da treba čitati uti iacet, tj. da je to čisto U kao kratica, a ne pretpostavljati da je to lapsus calami umjesto ill, tada bi se mogle iznijeti i druge kombinacije. U tom tekstu slovo U se može razumjeti kao abrevijatura za venerabilis. Izraz venerabilis redovito prati kao atribut opata ili opaticu. A može se slovo U razumjeti i kao kratica za virgo, virginis. Bilo da treba čitati venerabilis ili virginis, svakako bi moglo biti prihvatljivije nego Večenega, Veka. Naime, U kao kratica za venerabilis i virgo može se dokazati tekstovima, što bi se za Večenegu tek moralo učiniti. Osim toga, U može biti abrevijatura i za brojne druge izraze. Iz tih razloga što postanak kodeksa ne možemo sasvim nedvojbeno povezati upravo s imenom Večenega, ispravnije bi bilo datirati ga u vrijeme pape Grgura VII (1073—1085), biskupa Stjepana II (1073—1091), cara Mihajla (1072—1078), opatice Čike (1066—1095). Naime, ako se neume iznad praznih mjesta ispišu njihovim imenima, onda se ta imena tačno prostorno uklapaju u te praznine. Broj neuma odgovara broju slogova u imenima tih dostojanstvenika. To je autor Grgić uvjerljivo dokazao. Drugim riječima, ako se neume u kodeksu mogu sasvim tačno uskladiti i popuniti imenom Grgura VII, biskupa Stjepana II, cara Mihajla, opatice Čike, a to odgovara prilikama 1075. godine, dok se imena pape, biskupa, cara i opatice iz 1096. ne mogu uklopiti u te praznine. tada je neuvjerljivo natezati datiranje kodeksa u 1096. godinu samo zato da bi se doveo u vezu s Večenegom na temelju problematičnog slova U, koje može biti lapsus calami i sve drugo, a tek među ostalim i Večenega, Veka. Tim prije što se prazno mjesto opatice u kodeksu ne može ispuniti punim imenom opatice Večenega, nego njenim hipokoristikom Veka. Neume, naime, dopuštaju uklapanje imena opatice čije se ime sastoji od dva sloga. Usprkos tome, Grgić se priklanja mišljenju V. Novaka da kodeks ipak treba datirati u godinu 1095, odnosno 1096. Pri tom pokušaju iznosi i druga različita neuvjerljiva natezanja i kombinacije. Među te spada i tvrdnja da je kodeks prijepis nekoga drugog kodeksa iz 1075, samo da bi se doveo u vezu s Večenegom. Zar bi bilo potrebno pisati novi skupi kodeks, odnosno Exultet poslije samih 20 godina samo zato da se proslavi Večenega, a ne utemeljiteljica samostana Čika?

Grgić je objavio faksimile toga zanimljivog i vrijednog dokumenta uz svoju lekciju. Ta je lekcija tačnija od one koju je V. Novak objavio u Starinama JAZU 51, 38—44. Budući da su objavljeni faksimili, može se kontrolirati i autorovo čitanje.

Na fol 117v »tuisibilem« svakako treba razriješiti u »Te inuisibilem«. Naime T je kratica za Te. Na fol 119r treba upozoriti da u drugom retku »O uere beata nox« u stvari piše »O uere beata nox«. Dva su slova a u beata. Na fol 121v tačnije je Grgičevo čitanje »masculi uiolant« jer bolje odgovara smislu i sadržaju teksta. Nije tako vulgarno kao prijedlog V. Novaka da se čita »masculini uiolant«. Ne samo da bi to bilo protiv uzvišenosti teksta Exulteta, nego je i paleografski tačnije. Ipak ne bi bilo na odmet za ovaj slučaj konzultirati kakve stare tekstove Exulteta, koji su napisani prije nego je taj pasus izbačen iz sadašnjeg teksta. Na fol 122v siglu ill. nisu pokušavali razriješiti ni V. Novak, ni Grgić. Vjerojatno zato što se može različito tumačiti. Može biti illustris, zatim ille qui nunc, ili ille qui est itd.

Bilo bi dobro kad bi Grgić koji je tako studiozno i temeljito obradio ovaj tekst, proučio i ostale za nas nedovoljno poznate kodekse koji se nalaze u Oxfordu, osobito onaj dubrovački iz crkve sv. Marije na Rožatu.

A. M. Strgačić, Dosad nepoznate hrvatske lirske pjesme Šime Budinića Zadrana i njegova latinska satira. Iznosi »pred javnost njegove dosad nepoznate lirske pjesme i jednu latinsku satiru« i druge literarne pokušaje. Smatra da se književnik rodio između 1530. i 1535. Dokazuje da se prezivao Budinich, da se kasnije polatinio u Budineo pod utjecajem prilika vremena, da je počeo pisati pjesme oko 1560-61. kad je bio notar, i donosi mnogo drugih podataka koji su zanimljivi za povijest književnosti.

K. Prijatelj, Umjetnički lik Andrije Medulića Zadrana. (Skica za umjetnikov profil povodom četiristogodišnjice slikareve smrti). Pronalazi da Medulić nije samo epigon, nego da je anticipirao neke važne pojave u slikarstvu druge pol. XVI stoljeća.

Z. Vince, Zadar kao središte raspravljanja o književnom jeziku u prvoj polovini XIX stoljeća u Dalmaciji. Kroz 14 poglavlja vodi nas od početaka izlaska novina do pol. XIX st. Tu se susrećemo s autorovim ocjenama prijevoda u prvim hrvatskim novinama, prikazom nastojanja oko ujednačavanja u pisanju, djelovanja B. Petranovića, A. Kuzmanića i drugih ličnosti, poviješću jezične problematike u »Zori dalmatinskoj«, »Glasniku dalmatinskom«, »Pravdonoši« i ostalim publikacijama. Zaključuje da jezične rasprave u dotičnim časopisima »pripremaju teren za organiziraniju narodnu i političku borbu Hrvata šezdesetih godina 19. stoljeća«.

I. Petricioli, Ikonografija Zadra do pada mletačke republike. Iznosi različite nacрте, gravire, slike i planove Zadra od XIII st. dalje držeći se kronologije promjena u liku Zadra. Materijal je klasificirao i uredno skupio.

K. Milutinović, Vuk Karadžić i dalmatinsko vladičanstvo u Zadru. Zbog toga što Vuk Karadžić nije oko 1817. došao za profesora na šibensku pravoslavnu bogosloviju vidi jedan od razloga pojavi religioznog fanatizma u Dalmaciji. Kad je Vuk 1825. objavio kalendar »Danica« s narodnim imenima za pojedine crkvene svetkovine, nastao je otpor konzervativnih krugova u pravoslavnoj crkvi. Austrijska se uprava obratila za mišljenje o takvom postupku i crkvenim pravoslavnim predstavnicima u Zadru. Oni su dali negativno mišljenje. Kasnije su ipak postali pobornici Vukove reforme.

Ž. Muljačić, Iz korespondencije zadarskih profesora 18. stoljeća, napose Nikole Muljačića. (Prilog proučavanju razvoja narodne svijesti u Zadru). Splićanin Nikola Muljačić bio je u Zadru 4 puta od 1739—58. Ostavio je za sobom radove i pisma karakteristična za »proučavanje razvoja narodne svijesti u Zadru u tim tamnim vremenima«. Pretpostavlja da se rodio 1679. Objavio je 2 knjige (u stvari 4 knjžice). To su, kako ističe autor, miscellanea vlastitih sastavaka i prijevoda. Zaključuje da se N. M. »afirmirao uglavnom kao prigodničar i prevodilac i kao takav spada prije u kulturnu nego u književnu povijest hrvatsku [...] da ima osjećaj

za jedinstvenu kulturu naše nacije bez obzira na političke granice«, da je vrijedno njegovo zanimanje za folklornu književnost, pri čemu je preteča Fortisa, Ferića i Bajamontija.

J. Bezić, Starinska pučka pjesma »blagoslov puka« i njezini napjevi u zadarskoj okolici. Tvrdi da je pjesma nastala 1441, a ne 1416. Objavljuje pregled napjeva iz bliže i dalje zadarske okolice.

Vj. Maštrović, Djelatnost Instituta jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru u prvih 10 godina rada. Prikazuje djelatnost pojedinih odsjeka instituta.

D. Aras, Bibliografija knjiga i rasprava objavljenih u izdanjima Instituta jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru. Donosi prilično impozantnu bilancu izdavačke djelatnosti Instituta.

J. Lučić

ANALI HISTORIJSKOG INSTITUTA JAZU DUBROVNIK X—XI, 1962—63
(izašli 1966), str. 549.

Anali po svojoj već ustaljenoj fizionomiji, donose u širokoj lepezi raznolikosti rasprave iz različitih područja: od povijesti do etnologije, od književnosti i kulture do pomorstva i povijesti umjetnosti.

C. Fisković, Mletački reljefi XIV stoljeća u Dubrovniku. Određuje oblik, stil i vrijeme postanka pet neobjavljenih mramornih reljefa iz franjevačke crkve. Potječu iz kruga mletačkih gotičara sredine XIV st. Svrća pažnju na Gučetićev sarkofag u franjevačkom klausturu, koji je, po njemu, odraz dodira srednjovjekovnog kiparstva Dubrovnika i Venecije.

S. Vekarić, Vrste i tipovi dubrovačkih brodova XIV stoljeća. Klasificira dubrovačke brodove velike tonaže: galijski i tarita (na vesla), koke i nave (na jedra); srednje: kondura, barkusij, barka, grip itd. koji od vesla prelaze na jedra; i male: čamci, gondule, barkete itd. Promjene koje su nastale u strukturi dubrovačkih brodova između 1350—1380. tumači oslobođenjem Dubrovnika od mletačkog vrhovništva i tadašnjim općenitim usavršavanjem tehnologije brodogradnje uz veće iskorištavanje vjetra kao pogonske snage za brod.

Za novije razdoblje imamo dobre opise, često sa slikama, tipova dubrovačkih brodova (J. Luetić, Brodovlje dubrovačke republike 17. stoljeća, 1964, 23—32). Vekarićev prilog dobro se uklapa u nastojanje da se zaokruži slika tipova dubrovačkih brodova od srednjeg vijeka dalje. Šteta je da neki stručni tehnički izrazi nisu opširnije obrazloženi.

Pokojni P. Butorac, Teritorijalni razvitak Kotora. Upozorava na trag starog zaštitnog bratstva, organiziranog vjerojatno u VII st., koji se očuvao u nekim normama kotorskog statuta. Cilj udruženja je bio »organizirana solidarnost u obrani užih probitaka zajednice«, protiv presizanja Slavena i Arapa. Prati razvitak Kotora do pada pod mletačku vlast. Razdoblju nemanjičke vlasti obraća najviše pažnje i prostora. Ističe ulogu Kotora u nastojanjima da se sklopi unija između katoličke crkve i Srbije, nadalje momente kad su Kotorani diplomatski posredovali između Srbije i Zapada. Vrijedno je pažnje izlaganje da se Kotor teritorijalno širio tako da su najprije pojedinci, a zatim općina stjecali stanovite teritorije. Tada bi nastupio gradski kolektiv koji je nastojao dobiti kraljevu potvrdu za status quo, tj. da se zaposjednuti teritorij ozakoni kraljevom ispravom. Pri takvom načinu stjecanja zemljišta znali su se Kotorani dakako služiti falsifikatima. Autor je obrazloženi, dublje i povezanije prikazao teritorijalni razvitak Kotora, nego je to učinio I. Sindik (Komunalno uređenje Kotora od druge pol. XII do početka

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XIX—XX

1966—67

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

IVAN KAMPUŠ

OLEG MANDIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje dovršeno 18. XII 1968.